

СЕКЦІЯ VII. ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА ГРЕЦЬКИХ СПІЛЬНОТ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

УДК 908[316.45](477, 495):811.161

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-346-3-58>

Араджиони М. А.

ORCID: 0000-0003-3787-605X

*кандидат історичних наук, старша наукова співробітниця,
провідна наукова співробітниця відділу Євразійського степу
Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

ДО ДИСКУСІЇ ЩОДО НАЗВИ НАЩАДКІВ СПІЛЬНОТИ КРИМСЬКИХ ХРИСТИЯН-ГРЕКІВ У НАДАЗОВ'І

Ключові слова: кримські християни, маріупольські греки, греки Надазов'я, греки України, уруми, румеї.

Грецька спільнота, яка компактно проживає на півдні Донецької області України, у 2001 році складала майже 75% від загальної кількості греків України (91,5 тис.) [1]. Представники цієї спільноти є нащадками кримських християн грецького обряду, яких у 1778–1780 рр. Російська імперія переселила з теренів Кримського ханства до Надазов'я. Вони складають особливу групу історичної грецької діаспори з унікальним комплексом духовної і матеріальної культури, сформованим в середньовічному Криму, яка відрізняє їх від інших груп греків Причорномор'я й робить однією з найдавніших спільнот, що мешкає на теренах сучасної України.

У літературі ця спільнота відома як “кримські християни”, “маріупольські греки”, “приазовські” / “надазовські” греки, “румеї” і “уруми”. Існує досить велика історіографія з питань її історії та культури, однак до сьогодні не вшухає дискусія щодо назви цієї групи греків, яка була б прийнятною і для дослідників, і для пересічних громадян.

Із середини XIX ст. дослідники вживали лише їхню описову назву “маріупольські греки”, пов'язану з ім'ям заснованого ними міста, яке довгий час було адміністративним і культурним центром спільноти. Тобто так називали не тільки жителів власне Маріуполя, а й всіх нащадків кримських християн, зокрема й селян, серед яких, окрім греків, були також

грузини і волохи. Останнє було обумовлено тим, що в Російській імперії ця категорія переселенців була виокремлена в окрему податкову групу населення під назвою “маріупольські греки”, яка мала особливий податковий статус і пільги. Назва “маріупольські греки” закріпилася в науковій і красназничій літературі XIX–XX років як на наших теренах, так і в Греції й активно використовувалася до 1950-х рр., поки м. Маріуполь не було перейменовано в м. Жданов (історичну назву місту повернуто лише у 1989 р.).

Після цього все більше в науковий обіг почала впроваджуватися назва “приазовські греки”, або греки Надазов’я. Також у літературі використовують низку інших описових назв: греки Донецької області / Маріупольщини / Донбасу, греки Призов’я або Північного Приазов’я / Надазов’я (щоб не плутати з групою “кавказьких” греків, що мешкають на південно-східному узбережжі Азовського моря).

У 2000-х рр. в засобах масової інформації, а не тільки в науковій літературі, все більше стали використовувати самоназви двох мовних груп маріупольських греків – “румеї” (еллінофони) і “уруми” (тюркофони), що походять від спільного етноніма цієї групи “румеос”, похідне від “ρωμῆος”, яке у середньовіччі вживалося у значенні “підданий Східно-Римської імперії”, “християнин”, “візантієць”.

Вважаємо, що використання в мас-медіа без відповідних пояснень термінів “уруми” і “румеї”, а також відповідне акцентування різниці між цими двома групами однієї етнічної спільноти, яка має спільний комплекс матеріальної та духовної культури, спільне історичне походження й етнічну ідентичність, є недоречним. Подібна ситуація вже складалася у 1920–1930-х рр. Тоді, під час політики “коренізації”, радянські партійні функціонери для позначення мовної різниці серед маріупольських греків стали на державному рівні використовувати терміни “греко-елліни” і “греко-татари”, тобто “греки, що говорять грецькою” і “греки, що говорять тюркською (“татарською”) мовою”.

У селах, де проживали тюркомовні греки, лише через те, що вони нащадки вихідців з Криму, стали вводити викладання кримськотатарської мови, хоча жодних наукових досліджень урумської мови і її спорідненості з кримськотатарською не проводилося. Це призвело до певного віддалення урумів від іншої, грекомовної частини спільноти й деяких втрат їхньої мовної культурної спадщини, про що писав дослідник-мовознавець О. Гаркавець. Вже у 1930-х рр. при підготовці перепису населення радянська влада намагалася включити в переписний бланк термін “греко-татари” як назву окремої національності, а не тюркомовної групи греків. Лише втручання дослідників призупинило цей процес [2].

Тож нав’язливе акцентування цієї мовної різниці може сформулювати у сучасних українців ставлення до спільноти нащадків кримських

християн як до двох окремих етнічних груп. Також це може чинити негативний вплив на єдність цієї спільноти, яка вже з 2014 року є розділеною через російську окупацію й потребує особливої уваги та піклування.

Як же ж називати нащадків кримських християн сьогодні? Як термінологічно виокремити цю групу історичної грецької діаспори Чорного моря від греків-фракійців чи греків-понтійців? Адже назва “кримські греки” чи греки Криму наразі належить тій грецькій спільноті, що склалася на півострові наприкінці XVIII – на початку XX ст. із нащадків кримських християн, що взагалі не переселялися в Надазов’я або повернулися з нього, а також так званих “архіпелазьких греків”, переселенців зі Східної Фракії та Південного узбережжя Чорного моря. Саме ця група греків була депортована з Криму сталінським режимом у 1944 р. за національною ознакою й лише наприкінці 1970–1990-х рр. почала відновлюватися.

Зауважимо, що й старий, вживаний колись термін “кримські християни” буде знов-таки вводити в оману – про яких саме кримських християн (греків, вірмен-григоріан чи вірмено-католиків) і якого періоду (Візантії, Кримського ханства, XIX–XX ст.) ідеться? Щоб підкреслити не тільки місце, де відбулося формування спільноти маріупольських греків, а й часи раннього середньовіччя, можна було б запропонувати термін “кримські ромеї”. Однак, вочевидь, ця назва є досить штучною як для самих греків, так і для дослідників, на слух тяжіє переважно до грекомовної самоназви “румеї” і навряд чи “приживеться”.

Назва “греки Північного Надазов’я” також не може слугувати точним навіть географічним маркером саме цієї спільноти. Адже на Північному узбережжі Азовського моря мешкає ще грецька громада м. Бердянська, яка сформувалася у XIX ст. з “нових” переселенців – грецьких купців. Також варто згадати і грецьку спільноту м. Таганрог, яка склалася у 1770-х рр. із переселенців так званої Архіпелазької експедиції Російської імперії. Тож у Надазов’ї можна нарахувати щонайменше три грецькі спільноти – різні за часом створення, місцем походження й культурними особливостями.

Є певні вади й у назви “маріупольські греки” – іноді під нею розуміють лише греків-жителів міста. Дехто з дослідників вважає, що ця назва історично пов’язана з російською імперською політикою. Однак саме Маріуполь упродовж майже 250 років був важливим адміністративним, економічним, духовним і культурним центром спільноти нащадків кримських християн. А після героїчного захисту українського Маріуполя у 2022 р. про це місто дізналися у всьому світі. Зауважимо, що більшість сіл, де компактно проживають греки, і власне їхній головний культурний центр в Україні – місто Маріуполь – з 2014 року знаходяться в зоні активних бойових дій, ця спільнота через бойові зіткнення, руйнування, мінування й хімічне забруднення території незабаром може опинитися на

межі гуманітарної катастрофи. Тож назва, пов'язана з Маріуполем в контексті російсько-української війни, може допомогти привернути увагу світової спільноти до долі грецької громади України, значна частина якої знаходиться в зоні російської окупації й через війну вже понесла невідомні втрати своєї матеріальної і нематеріальної спадщини [3].

Пропоную все ж таки обмежити використання назв “уруми” та “румєї” й повернутися до вже історично усталеного терміна “маріупольські греки” і саме його використовувати у дослідженнях, просувати в мас-медіа для позначення цієї унікальної групи греків України, що здавна сформувалася і мешкає на теренах нашої країни. Вважаю, що ця спільнота нащадків середньовічних кримських християн-греків заслуговує на окрему, тільки їм притаманну назву.

Література:

1. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20071124125111/http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>
2. Соколов И. И. Об определении национальной принадлежности греков СССР// Революция и национальности. М., 1936. № 8. С. 68–71.
3. Надазовські греки у спротиві російській агресії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dcss.gov.ua/nadazovski-hreky-u-sprotivirosiyskiy-ahresii/>